

دوفصلنامه علمی- پژوهشی تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء(س)
سال بیست و هشتم، دوره جدید، شماره ۲۱، پیاپی ۱۰۶، بهار و تابستان ۱۳۹۷

تحلیل مطالبات زنان تهران در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ش.) بر اساس عرایض مجلس شورای ملی^۱

سید محمود سادات بیدگلی^۲
فرزانه عامری^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۳/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۸/۱۹

چکیده

مسئله پژوهش حاضر شناخت وضعیت مطالبات زنان تهران و دغدغه‌های آنان با تحلیل عرایض آنان در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ش است. همچنین درصدد شناخت واکنش زنان تهران نسبت به اتفاقات سیاسی و پاسخگویی به این پرسش است که آیا زنان به جز مسائل خانوادگی و اقتصادی، دغدغه مسائل سیاسی را نیز داشتند؟ این پژوهش با اتکا بر اسناد عرایض مجلس شورای ملی طی دوره سیزدهم تا هفدهم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ش) و شیوه تنظیم مقاله توصیفی-تحلیلی است. همچنین از منابع کتابخانه‌ای نیز استفاده شده است. بررسی اسناد عرایض نشان می‌دهد که زنان تحصیل کرده و فعال جامعه در این مقطع زمانی خواستار حقوق شهروندی از جمله حق آزادی، برابری و حق رأی بودند، اما زنان خانه‌دار

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2018.18648.1182

۲. استادیار گروه تاریخ پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران. ایران (نویسنده مسئول)
m.sadat@yahoo.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.
fameri650@gmail.com

و بی‌سواد در عرایض خود پیگیر مطالبات فردی از جمله دفاع از حقوق فردی و خانوادگی، منازعات ملکی و مالی شدند.

واژه‌های کلیدی: عریضه، زنان، مجلس شورای ملی، محمدرضاشاه، فضای باز سیاسی.

مقدمه

عریضه نویسی از دیرباز بخشی از فرهنگ ایرانیان بود و حتی قبل از ورود اسلام به ایران عریضه نوشتن امری مرسوم بود. ایرانیان در مواجهه با استبداد و مشکلات غیرمعمول خود، اقدام به نوشتن عریضه می‌کردند و لذا فرهنگ عریضه‌نویسی، راهی برای رفع مشکلات مردم شد. عریضه، مؤنث لغت عریض است، به معنای نامه‌ای که کوچک‌تر به بزرگ‌تر می‌نویسد و درخواست‌نامه است (معین، ۱۳۴۳: ۲/۲۲۸۸). همچنین عریضه، نامه‌ای که زیردستان به مافوق و یا کوچکی به بزرگی می‌نویسد (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۰/۱۵۸۵۲). عریضه، نامه متضمن شکایت از کسی می‌باشد که به شخصیتی مهم یا بلندمرتبه نوشته می‌شود. به عریضه، شکایت‌نامه نیز می‌گویند. عریضه‌جات جمع عریضه می‌باشد. عریضه‌چی به معنای شکایت‌کننده و شاکی است، عریضه‌خوان منظور کسی است که در حضور پادشاه یا حاکم، عریضه‌ها را می‌خوانده است. عریضه‌نگار نیز به معنی عریضه‌نویس و منظور کسی است که برای دیگران و به مقامی رسمی و شخصیتی مهم عریضه می‌نویسد و به این عمل عریضه‌نویسی می‌گویند (انوری، ۱۳۸۱: ۵/۵۰۱۰). روند عریضه‌نویسی در ایران با تأسیس عدالتخانه پررنگ‌تر شد و جنبش مشروطه نیز باعث شد تا زنان عریضه بنویسند و به مجلس بفرستند. با تأسیس کمیسیون عرایض در مجلس شورای ملی، عرایض در این نهاد تخصصی، بررسی و رسیدگی می‌شد. با روی کار آمدن رضاشاه و تأسیس حکومت پهلوی، زنان با تحولات بسیاری روبه‌رو شدند. روند عریضه‌نویسی زنان در زمان پهلوی دوم با توجه به افزایش آگاهی زنان ادامه داشت. تاکنون درباره عرایض زنان در دوره پهلوی دوم پژوهشی صورت نگرفته است؛ تنها مقاله‌ای از سیمین فصیحی با عنوان «حقوق شهروندی در عریضه‌های زنان عصر مشروطه» نوشته شده که شاخص‌های حقوق بشر را در عرایض زنان دوره مشروطه مورد بررسی قرار می‌دهد و عرایض را از لحاظ چهار حق اصلی برابری، آزادی، امنیت و مالکیت تحلیل کرده است. نویسنده در مقاله به این یافته رسیده که زنان این دوره با حقوق شهروندی خود آشنا بودند. فاطمه ترکچی و علی ططری در کتاب «اسناد بانوان در دوره مشروطیت (دوره دوم و سوم مجلس شورای ملی)»، در دو فصل اسناد بانوان دوره دوم و سوم مجلس را گرد آورده‌اند، در ابتدای هر فصل در جدولی

تاریخ سند و موضوع اسناد فهرست‌وار معرفی شده است و سپس اسناد بازخوانی شده و گزیده‌ای از آن نیز همراه با تصاویری از زنان دوره قاجار در انتهای کتاب به چاپ رسیده است. در این کتاب تنها اسناد معرفی و بازخوانی شده است.

هدف از مقاله حاضر بررسی مطالبات و مشکلات زنان تهران و آشنایی با دغدغه‌های آنان در دوره بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ با بهره‌گیری از عرایض است. در این دوره که فضا باز شده و زمینه برای اعتراض و احقاق حق فراهم بود زنان به دنبال حقوق سیاسی خود بودند. در راستای این هدف، تلاش می‌شود تا به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود: ۱. مطالبات و انتظارات زنان تهران از مجلس شورای ملی در بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ چه بود؟ ۲. واکنش مجلس در برابر عرایض زنان و نتایج برآمده از آن چه بود؟ ۳. با توجه به فراهم شدن شرایط برای فعالیت گروه‌های مختلف برای احقاق حقوق سیاسی خود، آیا زنان تهران نیز دغدغه سیاسی داشتند؟

برای پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده، مقاله در دو بخش سامان داده شده است: در بخش نخست بررسی محتوا و مضمون عریضه و روشن ساختن مشکلی که عریضه‌نویس به سبب آن اقدام به ارسال عریضه نموده، آورده شده است و بخش دوم شامل تحلیل واژگان، عبارات، الفاظ و ادبیات نوشتاری عرایض است.

این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با کمک عرایض مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و نیز منابع کتابخانه‌ای نوشته شده است.

جامعه آماری

جامعه آماری مورد نظر در این پژوهش عبارت است از اسناد عریضه زنان در دوره پهلوی دوم در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا پایان سال ۱۳۳۲ش به تعداد ۱۳۸ برگ سند موجود در مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی. اطلاعات و داده‌های محتوای اسناد به تفکیک در نرم‌افزار اکسل وارد شده است.

در این مقاله عرایض زنان در ۱۲ سال نخست سلطنت محمدرضا شاه پهلوی، یعنی دوره بین ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ (از مجلس سیزدهم تا مجلس هفدهم) مورد بررسی قرار می‌گیرد. ابتدا با ذکر هر دوره مجلس، محتوای عرایض تحلیل می‌شود و مشکلی که به خاطر آن اقدام به ارسال عریضه شده است مشخص و برحسب موضوع در شش دسته به شرح زیر تقسیم‌بندی شده است:

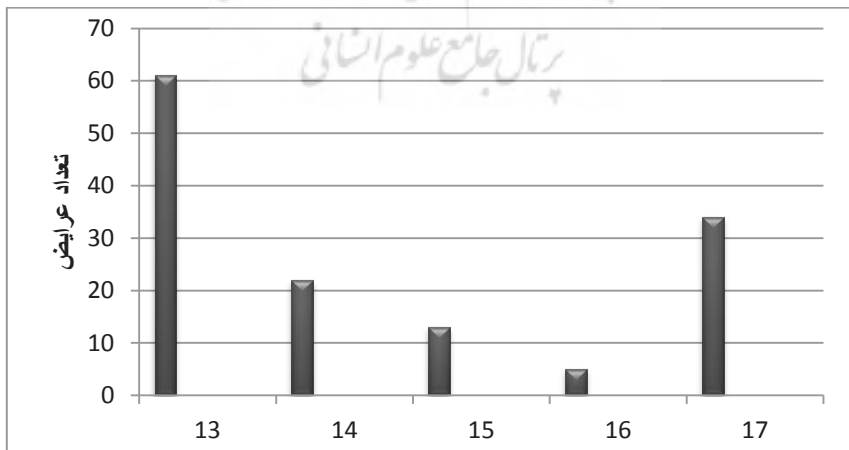
۱. مطالبات حقوقی و قضایی شامل تقاضا برای تخفیف جرم زندانیان، شکایت از رسیدگی نکردن به پرونده‌های قضایی و درخواست مجازات برای عاملان قتل؛ ۲. مطالبات مالی و مالکیتی شامل شکایت از غارت اموال، تصرف ملک‌شان توسط دیگران، اعتراض به دریافت

مالیات، تقاضای مساعدت مالی و کلاهبرداری از زنان؛ ۳. مطالبات دولتی و انتظامی شامل مسائل سربازگیری، شکایت از تخلفات اداره نظام وظیفه، درخواست معافیت از سربازی و تقاضای انتقال فرزند یا همسر مشمول خدمت سربازی به محل سکونت زنان و ضعف دستگاه اداری و رسیدگی نکردن به شکایت؛ ۴. مطالبات پیرامون مشاغل شامل تقاضای کار و شغل، دریافت حقوق پرداخت نشده، درخواست افزایش حقوق، بازگشت به شغل، شکایت از اخراج شدن، انتقال شغلی و درخواست مستمری برای همسرانشان که کارافتاده یا در حین انجام کار مصدوم شده اند؛ ۵. مطالبات مدنی و سیاسی شامل تقاضای حق برابری، حق آزادی، حق امنیت و حق شرکت در انتخابات و ۶. مطالبات شخصی و خانوادگی شامل تقاضای طلاق، نفقه ندادن همسر، ترک کردن منزل توسط شوهر و تجاوز به عنف و هتک ناموس.

در جدول شماره ۱ تعداد عرایض ارسالی بانوان به دوره‌های سیزده تا هفدهم مجلس شورای ملی آورده شده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی عرایض ارسالی زنان به مجلس

تعداد عرایض زنان	دوره‌های مجلس
۶۱	۱۳
۲۲	۱۴
۱۳	۱۵
۵	۱۶
۳۴	۱۷

نمودار ۱: فراوانی عرایض ارسالی زنان به مجلس

نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد که بیشترین میزان عرایض با ۶۱ عریضه مربوط به دوره سیزدهم مجلس شورای ملی است؛ دلیل این امر را می‌توان در هم‌زمانی مجلس سیزدهم و جنگ جهانی دوم جستجو کرد که پیامدهای ناشی از جنگ زنان را وادار ساخت برای احقاق حق خود به مجلس عریضه بنویسند. در زمان مجلس دوره پانزدهم و شانزدهم به دلیل برقراری ثبات نسبی در کشور میزان عرایض ارسالی به مجلس کاهش یافت. با مطرح شدن حق رأی به زنان در مجلس هفدهم، حجم عرایض ارسالی از طرف زنان به مجلس افزایش چشمگیری داشت، این عرایض با موضوع موافقت و مخالفت با این طرح بود.

مجلس سیزدهم تا هفدهم

مجلس سیزدهم شورای ملی در تاریخ ۲۲ آبان ماه ۱۳۲۰ ش افتتاح شد و در تاریخ اول آذر ۱۳۲۲ پایان یافت. در این دوره از مجلس حدود ۱۴۰ قانون به تصویب رسید. مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس سیزدهم (بی‌نام، ۱۳۷۴: ۵۱) در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول ۲: اهم مصوبات مجلس سیزدهم در مورد زنان

مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس سیزدهم
۱. شرایط معافیت افراد متأهل یا متکفل پدر و مادر، مصوب ۲۱ تیر ۱۳۲۱
۲. شرایط معافیت افراد متأهل یا متکفل پدر و مادر، مصوب ۲۸ بهمن ۱۳۲۱

از مسائل مهم این دوران اشغال ایران توسط متفقین بود که باعث افزایش حجم اسکناس در گردش و تورم شدید در اقتصاد ایران شد (زیباکلام، ۱۳۸۳: ۹۶)، همچنین قحطی، گرانی مواد غذایی و احتکار از مشکلات و مسائل این دوره بود که مجلس سیزدهم و به طبع آن عرایض این مجلس را تحت تأثیر خود قرارداد. عرایض زنان رسیده به این مجلس ۶۱ برگ بود. در مجلس سیزدهم کمیسیون عرایض و مرخصی دارای ۶ عضو بود (بی‌نا، ۱۳۸۵: ۱۴).

چهاردهمین دوره قانون‌گذاری در تاریخ ۶ اسفند ماه ۱۳۲۲ خورشیدی افتتاح گردید. در این مجلس برای نخستین بار، تعداد ۸۰۰ کاندیدا بر سر ۱۳۶ کرسی مجلس باهم رقابت کردند. این دوره در ۲۱ اسفند ۱۳۲۴ خاتمه یافت. در این دوره از مجلس حدود ۹۰ قانون به تصویب رسید. مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس چهاردهم (بی‌نام، ۱۳۷۴: ۵۳) در جدول شماره ۳ آورده شده است.

جدول ۳: اهم مصوبات مجلس چهاردهم در مورد زنان

مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس چهاردهم
۱. تساوی حقوق زن و مرد، مصوب ۲۴ مرداد ۱۳۲۳
۲. تشویق ازدواج و زناشویی، مصوب ۲۰ شهریور ۱۳۲۳
۳. وضعیت مدارس مختلط، مصوب ۹ مهر ۱۳۲۳
۴. حجاب در دوره چهاردهم، مصوب ۱۷ آذر ۱۳۲۳
۵. تجدیدنظر در قوانین نظام وظیفه برای تشویق به امر ازدواج، مصوب ۳ اسفند ۱۳۲۳
۶. زندگی سخت دختران و زنان قالیباف، مصوب ۳ اسفند ۱۳۲۳

کمیسیون عرایض در مجلس چهاردهم به ریاست سلطان‌علی خان سلطانی و نایب رئیسی محسن افشار صادقی و عضویت آقایان علی خان موید ثابتی، حسن اکبر، نصرالله سیف‌پور و ابوالفضل حاذقی برقرار بود (بی‌نا، ۱۳۲۲: ۱۳).

پانزدهمین دوره قانون‌گذاری در تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۲۶ افتتاح شد و در تاریخ ۶ مردادماه ۱۳۲۸ به پایان رسید. ۱۳۴ نماینده به مجلس راه یافتند و ریاست مجلس پانزدهم در دست رضا حکمت بود. در این دوره از مجلس حدود ۹۰ قانون به تصویب رسید. مهم‌ترین مصوبات و مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده مجلس پانزدهم (بی‌نام، ۱۳۷۴: ۵۵) در جدول شماره ۴ آورده شده است.

جدول ۴: اهم مصوبات مجلس پانزدهم در مورد زنان

مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس پانزدهم
۱. عضویت زنان در شورای عالی فرهنگ، مصوب ۲۲ فروردین ۱۳۲۷
۲. تعیین مجازات برای سردفترانی که به ثبت ازدواج زنان ایرانی با اتباع بیگانه یا بالعکس اقدام می‌کنند، مصوب ۱۲ اردیبهشت ۱۳۲۷
۳. وضعیت دختران قالیباف کاشانی، ۴ خرداد ۱۳۲۷
۴. اعتراض به عزل مدیران مدارس دخترانه، مصوب ۱۵ آبان ۱۳۲۴

در اصلاح آیین‌نامه داخلی مجلس در ماده ۶۰ این قانون، وظیفه کمیسیون عرایض آورده شده است: وظیفه کمیسیون عرایض عبارت از رسیدگی و ترتیب اثر دادن به عرایض و شکایاتی است که از ناحیه مردم به مجلس می‌رسد و همچنین انجام تکالیفی که به موجب قوانین خاص به آن کمیسیون محول شده است. در ماده ۶۶ وظیفه کمیسیون در برابر هر عریضه را شرح داده است: درباره عرایض و شکایات واصله یکی از این تصمیمات را اتخاذ می‌نماید: ۱. ارجاع امر با ارسال

رونوشت عریضه به وزارتخانه مربوطه برای رسیدگی به موضوع و اقدام قانونی به منظور احقاق حق شاکی؛ ۲. راهنمایی شاکی به تعقیب شکایت خود در مراجع صالحه قضایی یا اداری؛ ۳. در صورت لزوم احضار نماینده وزارتخانه مربوطه و خواستن سوابق امر، حتی خواستن توضیحات از شخص وزیر؛ ۴. ضبط عریضه در صورتی که کمیسیون آن را بی‌موضوع و ارجاع آن را بی‌فایده تشخیص دهد. ماده ۶۷: دبیرخانه مجلس هر یک از تصمیمات گرفته‌شده را به صاحب عریضه اطلاع می‌دهد و در هر صورت جواب عریضه باید در کوتاه‌ترین مدت داده شود (بی‌نا، ۱۳۲۹: ۱۰۳-۱۰۴). کمیسیون عرایض تا قبل از مجلس پانزدهم به نام «کمیسیون عرایض و مرخصی» خوانده می‌شد و از مجلس پانزدهم به بعد به «کمیسیون عرایض» تغییر نام داد. تعداد اعضای کمیسیون عرایض در مجلس پانزدهم شش نفر بود که عبارت‌اند از: برزین، نورالدین امامی، سیدهاشم وکیل، حسن اکبر، مهدی ارباب و ابوالفضل حاذقی (بی‌نا، ۱۳۲۶: ۱۹۶۱).

شانزدهمین دوره قانون‌گذاری در تاریخ ۲۰ بهمن ماه ۱۳۲۸ افتتاح گردید و در ۲۹ بهمن ۱۳۳۰ خاتمه یافت. در این دوره از مجلس حدود ۱۱۳ قانون به تصویب رسید. مهم‌ترین مصوبات و مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده (بی‌نا، ۱۳۷۴: ۵۷) در جدول شماره ۵ آورده شده است.

جدول ۵: اهم مصوبات مجلس شانزدهم در مورد زنان

مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس شانزدهم
۱. تعیین مالیات برای اشیای تجملی، زیورآلات و لوازم آرایش، مصوب ۱۱ خرداد ۱۳۲۹
۲. کمبود امکانات پزشکی و وضعیت دختران پرستار، مصوب ۷ مهر ۱۳۲۹
۳. عوامل مؤثر در ازدیاد آمار طلاق، مصوب ۲۳ آبان ۱۳۲۹
۴. صحبت در مورد لایحه اساس‌نامه شرکت ملی نفت پیرامون انتخاب زنان برای عضویت هیئت‌مدیره شرکت ملی نفت

اعضای کمیسیون عرایض مجلس شانزدهم آقایان حاذقی، گودرزی، مجید موسوی، ناصر ذوالفقاری و شوشتری بودند (بی‌نا، ۱۳۸۱، ص ۱۳).

هفدهمین دوره قانون‌گذاری در تاریخ ۱۷ اردیبهشت ماه افتتاح شد. تشنجه‌ها در مجلس به دلیل مسائل نفت و دولت مصدق بود و باعث شد از ۱۳۶ کرسی تنها ۷۹ کرسی آن دارای نماینده شود (شجیعی، ۱۳۴۴: ۱۶۶). اکثر نماینده‌های این دوره مجلس را کارمندان عالی‌رتبه دولت تشکیل می‌دادند (شجیعی، ۱۳۴۴: ۱۷۶). در نهایت مجلس هفدهم با فرمان شاه در ۲۸ آبان ۱۳۳۲ منحل شد. در مجلس هفدهم حدود ۴۵ قانون به تصویب رسید. مهم‌ترین مصوبات و مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده (بی‌نا، ۱۳۷۴: ۵۹) در جدول شماره ۶ آورده شده است.

جدول ۶: اهم مصوبات مجلس هفدهم در مورد زنان

مباحث مطروحه در مورد زنان و خانواده در مجلس هفدهم
۱. امکانات مدارس دخترانه، مصوب ۲۵ آذر ۱۳۳۱
۲. عدم شرکت زنان در انتخابات، مصوب ۱۱ دی ۱۳۳۱
۳. منع ورود داروهای سقط جنین، مصوب ۱۲ بهمن ۱۳۳۱
۴. موقعیت زنان پرستار و اعزام آنان به شهرستان‌ها، مصوب ۳ اسفند ۱۳۳۱

از مهم‌ترین تحولات سیاسی و اجتماعی در مجلس هفدهم می‌توان به واقعه ۳۰ تیر ۱۳۳۱ و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ اشاره کرد، که این اتفاقات باعث ارسال طومار و تلگراف‌های بسیاری در این رابطه به مجلس شد. کمیسیون عرایض مجلس هفدهم شامل پنج عضو بود (بی‌نا، ۱۳۸۵، ص ۱۵). با توجه به مطرح شدن عدم شرکت زنان در انتخابات، عرایض مختلفی در این رابطه به مجلس ارسال شد.

تحلیل محتوای عرایض مجلس سیزدهم تا هفدهم

مطالبات حقوقی و قضایی

بیشتر عرایض مربوط به مطالبات حقوقی و قضایی در مورد شکایت از زندانی‌بودن همسر و تقاضای عفو بود. مجلس سیزدهم بیشترین تعداد عریضه مربوط به مطالبات قضایی را داشت و علت آن را می‌توان در نبود امنیت در خلال سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۲ دانست. به عنوان نمونه مریم رضایی در شکایت به کشته شدن فرزند سربازش اشاره می‌کند: «...کمیته با مرد پیرمرد و از کار افتاده و ۷ صبیبه‌ام بدون سرپرست و بیچاره و بدبخت هستیم و فقط اکبر [پسرش] مخارج شبانه‌روزی ما را تهیه می‌نمود...» (کمام، ۱۳/۲۴۴/۳/۱۱۰/۱۳). این نوع عریضه نشان می‌دهد زنان به آرمان‌های انقلاب مشروطه امید داشتند و وظیفه مجلس را حمایت از اقشار محروم در برابر بی‌عدالتی می‌دانستند. در عرایض برای برانگیختن حس ترحم نمایندگان اشاره به ناتوانی خود و فرزندانش و تعداد فرزندان و وضعیت مالی بد خود وجود دارد که این مورد حتی از وابستگی عاطفی نیز بیشتر و پررنگ‌تر بود. اشاره زنان به مواد قانون اساسی در عرایض خود نشان از آگاهی زنان نسبت به قانون اساسی دارد. در شکایت بانوان بتول و شوکت به دیوان کیفری در مورد زندانی بودن رضا یوسف سرپرست آنان اشاره به اصل دهم متمم قانون اساسی^۱ دارند: «... پانزده

۱. غیر از مواقع ارتکاب جنحه و جنایات و تقصیرات عمده هیچ کس را نمی‌توان فوراً دستگیر نمود مگر به حکم کتبی رئیس محکمه عدلیه بر طبق قانون و در آن صورت نیز باید گناه مقصر فوراً یا منتهی در ظرف بیست و چهار ساعت به او اعلام و اشعار شود.

روز است آقای محمودی بازرس شعبه ۵ دیوان کیفری [۴]، رضا یوسف کفیل یک مشت زن و بچه را بدون جهت قانونی و برخلاف اصل دهم متمم قانون اساسی زندانی نموده است...» (کمام، ۱۳/۱۰۸/۳/۱/۱۱۸). همچنین در عریضه دیگری به تصویب قانون عفو مجرمین استناد می‌کند و خواستار عفو و آزادی شوهرش است (کمام، ۱۳/۱۰۸/۳/۱/۱۳۵). برخی بانوان نیز برای رفع مشکل فرزند خود عریضه می‌نوشتند (کمام، ۱۳/۱۲۱/۷/۱/۱۵). زنان طبقه بالای جامعه در عرایض خود به مرتبه اجتماعی خود اشاره دارند به طور نمونه همسر سرتیپ ذوالفقاری خود را «عائله معروف بزرگ ایرانی» می‌خواند (کمام، ۱۳/۱۲۷/۹/۱/۳۶).

در دوره پانزدهم و چهاردهم تعداد این نوع مطالبات در مقایسه با سایر موضوعات کمتر است و به ترتیب چهار و سه نمونه از این نوع عریضه را داریم و علت آن را می‌توان در پایان یافتن جنگ و برقراری آرامش نسبی یافت. عرایض مجلس شانزدهم نیز بالا رفتن سطح آگاهی زنان نسبت به موارد قانونی و قضایی را نشان می‌دهد. احترام الملوک مفرح‌نویان در شکایت از بازداشت دخترش که دانشجوی پزشکی است و مدتی قبل برای احقاق حق تحصیلی خود تحصن کرده بود، به مجلس عریضه نوشته و در عریضه‌اش به قانون اساسی اشاره می‌کند و زندانی بودن دخترش را غیرقانونی و مغایر با اصول قانون اساسی می‌داند (کمام، ۱۶/۲۳۳/۱۱/۱/۱۶۵). در مجلس هفدهم عریضه‌ای مربوط به مطالبات حقوقی و قضایی یافت نشد و متن عرایض نیز گواه بر این مدعاست که زنان نهادهایی دیگر غیر از مجلس شورای ملی را برای حل مشکلات خود شناختند.

نمودار ۲: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات حقوقی و قضایی

مطالبات مالی و مالیاتی

ناآگاهی زنان از امور مالی و ملکی باعث می شد بسیار مورد کلاهبرداری قرار بگیرند و در هر مجلسی عرایض مالی و ملکی یافت می شود. زنان به علت عدم رسیدگی مناسب سازمان های دولتی به مجلس عریضه نوشتند و وضعیت نامناسب اقتصادی نیز مزید بر علت شد تا عریضه هایی با این مضمون به مجلس ارسال شود.

در دوره مجلس سیزدهم و در جریان قحطی و کمبود مواد غذایی که بر اثر اشغال متفقین ایجاد شده بود، زنان از آن جایی که در قبال خانواده احساس مسئولیت داشتند، نگران تأمین نان خانواده بودند. در عریضه بانو فاطمه آمده است: «...با وضعیت خواربار امروز، یک مشت عائله بدون سرپرست و بدون خرجی در این ایام قحطی گذارنده اند...» (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۴۹).. در عریضه دیگر زنی اظهار داشت همسرش در بندرعباس در حین خدمت به قتل رسیده و درخواست پرداخت حقوق معوقه همسرش را دارد و برای برانگیختن حس ترحم نمایندگان مجلس می گوید: «... آن حقوق معقبه [معوقه] آنهم بصغار مزبور نرسیده یقیناً از کف خواهند رفت...». این عریضه نشان می دهد زنان آبرومند که نمی خواستند روزی خود و خانواده را از هر راهی کسب کنند به مجلس متوسل می شدند (کمام، ۱۳/۱۷۴/۱۸/۱/۲۴۰)، مجلس نیز در رسیدگی به این درخواست ها از صندوق اعانه به آنان کمک می کرد (کمام، ۱۳/۱۵۶/۱۶/۱/۷۲). اغتشاشات و ناامنی در شهرهای دیگر نیز باعث مهاجرت به تهران می شد که یکی از این شهرها رضائیه بود. در عریضه های متعددی به ناامنی در رضائیه و همچنین ناامنی راه ها اشاره شده است (کمام، ۱۳/۱۲۳/۷/۱/۱۴۸). خانواده هایی که به تهران مهاجرت کردند برای محل سکونت مشکل داشتند و از همین جهت از جمعیت شیر و خورشید سرخ تقاضای کمک کردند و در نهایت با عدم حمایت از طرف آنان به مجلس عریضه نوشتند، در عریضه صغری فلکی از همین افراد آمده است: «...مساعدت نمایند که کارد به استخوان رسیده و خودم و بچه هایم در کوچه میخوابیم منزل و زندگانی نداریم»، در پشت پاکت نامه در قسمت آدرس فرستنده آمده است که در حیاط امامزاده صالح روزگار می گذرانند: «تقدیمی کمینه صغرا رضائیه فلکی تهران در تجریش حیاط امامزاده صالح» (کمام، ۱۳/۱۶۱/۱۶/۱/۳۰۷).

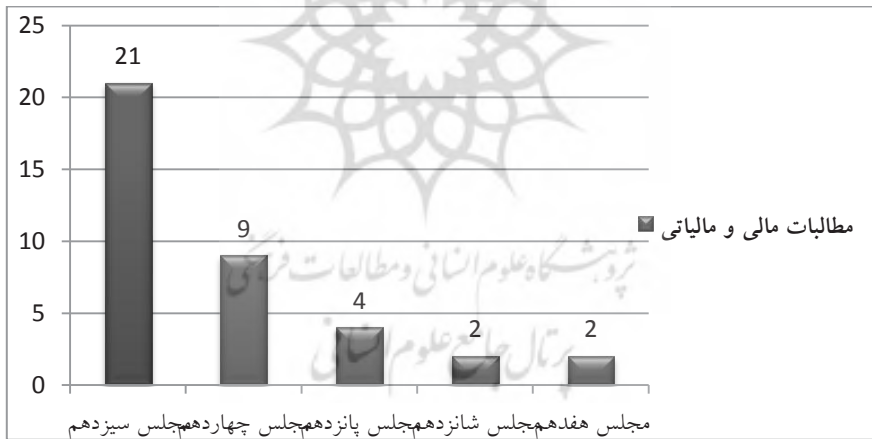
(۱۳/۱۶۱) (سند شماره ۱).

بعد از شهریور ۱۳۲۰ تعداد زیادی از مالکین که ملک آن ها توسط رضاشاه تصرف شده بود به اعتراض و دادخواهی برآمدند و در نهایت با فشار وارده از سوی مالکین قدیمی، مطبوعات، برخی از نخبگان سیاسی و تعدادی از نمایندگان مجلس، لایحه واگذاری املاک در خرداد ۱۳۲۱ در ۲۸ ماده به تصویب رسید (مقصودی، ۱۳۸۰، ص ۳۳). قانون استرداد املاک، افرادی که املاک آنان

توسط رضاشاه تصرف شده بود را به اعتراض واداشت: «اینجانب عالیه دختر میرپنج...املاکش از طرف اعلیحضرت شاهنشاهی ضبط شده است...» و حال درخواست بازگشت املاکش را داشت (۱۳/۱۵۷/۱۶/۱/۱۲۴). این دست از عرایض نشان می‌دهد زنان از قوانینی که در مجلس تصویب می‌شد آگاهی داشتند و در جهت احقاق حقوق خویش تلاش می‌کردند.

برخی عرایض با موضوعیت شکایت از دستگاه‌های دولتی و عدم رسیدگی به شکایت‌ها نوشته شده است، مانند عریضه فخر فتاحی در مورد معامله با شهرداری که عنوان می‌کند ملک را به شهرداری فروخته اما مبلغی در قبال آن دریافت نکرده است (کمام، ۱۳/۱۰۴/۲/۱/۲۴۶). برخی عرایض نشان می‌دهد عریضه‌نویسندگان مختص زنان فرودست جامعه نبود و زنان فرادست نیز برای حل مشکلات متوسل به مجلس می‌شدند؛ به طور نمونه عریضه زهرا انیس الملوک دختر مظفرالممالک حاکم تربت و جوبین، از مجلس تقاضا دارد یک قطعه باغ پدرش در سعدآباد که توسط رضاشاه با تهدید زیاد به تصرف درآمد و پدرش در اثر این فکر بیمار شد به وی برگردانده شود (کمام، ۱۳/۱۵۵/۱۶/۱/۳۱). این نمونه عرایض نشان می‌دهد سازمان‌های دولتی از نابسامانی حاکم بر کشور سوءاستفاده می‌کردند و حقوق زنان را نادیده می‌گرفتند و به حقوق زنان تعرض می‌کردند. عدم اطلاع زنان از مسائل اقتصادی و قضایی به حدی بود که در عریضه خود نیز به آن اعتراف می‌کردند: «... کمینه [،] زنی هستم بی کس و بی اطلاع و عاری از جریان محاکمات دادرسی...» (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۲۲). حمله متفقین به ایران و اشغال کشور و ایجاد ناامنی باعث شد دزدی، درگیری و قتل افزایش یابد و افرادی به حق یا ناحق زندانی شوند و همسران آنان در پیگیری وضعیت آنان به مجلس عریضه بنویسند. قحطی و بحران کمبود مواد غذایی نیز عرایض زیادی را از طرف بانوان به مجلس به همراه داشت. بعد از شهریور ۱۳۲۰ و برکناری رضاشاه، زنانی که زمین‌های آنان توسط رضاشاه غصب شده بود جهت استرداد املاک خود به مجلس عریضه نوشتند. در دوره چهاردهم اکثر عرایض مربوط به دعاوی ملک است، که در اکثر موارد، مردان ملک زنان را تصرف کردند. بیشتر عرایض مربوط به اغفال زنان و تصرف اموالشان بود مانند عریضه حبیبه طالقانی به مجلس شورای ملی که از تجاوزات غلامعلی، مصطفی و محمدرضا، برادران بزرگ‌تر آن مرحوم در اموال و املاک آنان شکایت کرده است (کمام، ۱۴/۱۷۸/۱۸/۱/۳۶۳) و دختران چراغعلی خان سردارصولت بختیاری از مادر خود شکایت کرده‌اند که فاقد احساسات مادری است و همه املاک و اموال پدر آنان را به نام خود کرده است (کمام، ۱۴/۷۴/۳/۱/۲/۸۳). برخی زنان فرادست جامعه نیز دارای وکیل بودند و عریضه از طرف وکیل آنان به مجلس ارسال شده است. از ۲۲ عریضه بررسی شده مجلس چهاردهم اکثر عرایض مربوط به دعاوی ملک است.

در دوره پانزدهم و شانزدهم نیز این گونه عرایض دیده می شود اما تعداد آن نسبت به دوره های قبل بسیار کمتر بود و علت آن در بالا رفتن نسبی سطح آگاهی زنان نسبت به مسائل حقوقی، قضایی، انتظامی و مالی است و متن عرایض نیز گواه بر این مدعاست؛ یعنی زنان نهادهایی دیگر غیر از مجلس شورای ملی را که مشکلات آنان را حل کند شناختند. همچنین با بالا رفتن آگاهی شان کمتر مورد اغفال و کلاهبردای قرار گرفتند و با کمتر شدن مشکلات اقتصادی نیز، مطالبات زنان از مجلس نیز کاهش یافت. در هر حال چند نمونه ای از این عرایض در هر دوره از مجلس یافت می شد، به عنوان نمونه زنی از مردی شکایت کرده که زمین او را تصرف کرده و از مجلس می خواهد که اجازه ندهند یک مرد برخلاف مقررات، حق او را غصب کند (کمام، ۱۶/۲۳۵/۱۱/۱/۲۷۳). همچنین از آنجایی که خصوصیات بارز زنان ایرانی، وقف زندگی خود برای آسایش همسر و فرزند خویش است و اگر سرپرست خانواده نیز باشند این خصوصیت پررنگ تر می شود، در عریضه ای مادر خانواده جهت تأمین مالی برای ادامه تحصیل فرزندانش دچار مشکل شده و از مجلس کمک خواسته است (کمام، ۱۵/۸۸/۱۵/۹/۵۰).

نمودار ۳: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات مالی و مالیاتی

در سال ۱۳۲۸ شاه به ایالات متحده سفر کرد و در آنجا به جای کمک اقتصادی به وی توصیه شد تا اصلاحات را آغاز کند. محمدرضا شاه نیز در ۲۲ دی ۱۳۲۹ تحت فشار محافل آمریکایی فرمان تقسیم بیش از دو هزار قریه و املاک سلطنتی را صادر کرد (ازغندی، ۱۳۸۳، ص ۱۷۱). اصلاحات ارضی نخستین گام از بزرگ ترین اقداماتی بود که سال ها بعد در قالب انقلاب سفید، اجرا شد. قبل از اجرای این فرمان، در خرداد ۱۳۲۹ درحالی که تنها زمزمه تقسیم اراضی وجود

داشت، مرضیه میرمهدی در عریضه‌ای از مجلس درخواست کرد تا قطعه زمینی از زمین‌های اطراف تهران به او بدهند، مجلس در جواب عریضه او آورده است: «تقسیم اراضی اطراف تهران هنوز معلوم نیست که این درخواست اجرا شود» (کمام، ۱۷/۱۰۳/۱۱/۳/۳۶). در عریضه دیگری نرگس فولادوند همین تقاضا را از مجلس دارد: «... این جانبه با داشتن صغیر که نان‌آوری ندارم و از دادن مال‌الاجاره عاجز مانده تمنا دارم که امر مقدر فرماید مقداری ۲۰۰ قرار ارضی دو تومانی که بدهند که با ساخت اطاق گلی که فی‌الحال باشم...» (کمام، ۱۷/۱۰۳/۱۱/۳/۳۶).

مطالبات دولتی و نظامی

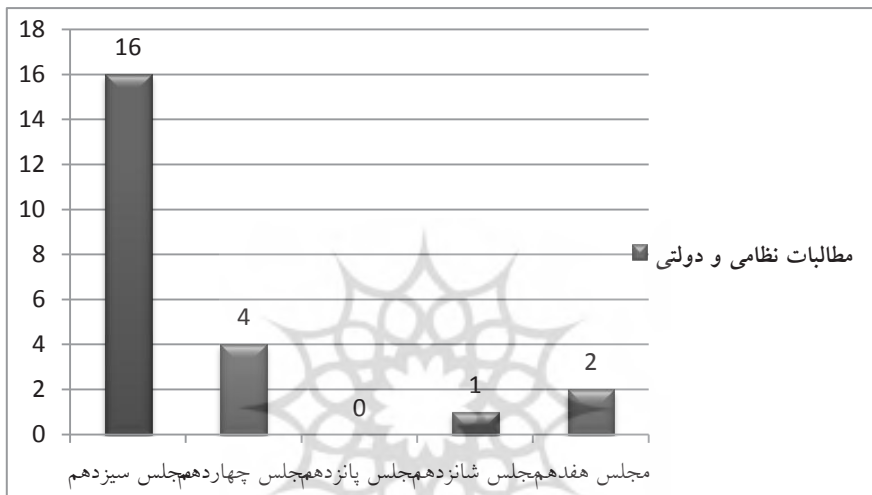
در دوران مجلس سیزدهم و در جریان اغتشاشات شهریور ۱۳۲۰ به ژاندارمری‌ها حمله شد و دستیابی مردم به سلاح‌های سربازان فراری، تأثیر سوئی در اوضاع گذاشت (مجد، ۱۳۹۵، ص ۳۴). ارتش نیروهایی را که سلاح آنان دزدیده شد به جرم عدم‌نگاهداری از سلاح خود بازداشت کرد و زنان آنان نیز در عریضه‌هایی خواستار آزادی همسران خود شدند (کمام، ۱۳/۱۲۴/۷/۱/۱۷۰). در رابطه با عملکرد ضعیف سازمان‌های دولتی، عرایض بسیاری به مجلس ارسال شد. به عنوان نمونه نسبت به عملکرد اداره ثبت، عریضه به مجلس ارسال شد، مبنی بر این که هنوز چهار ماه از مدت اجاره خانه باقی مانده اما سازمان ثبت اسناد، حکم تخلیه صادر کرده است (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۳۹). زنی متمول نیز در حمایت مالی از شوهرش، تقاضای تخلیه خانه‌اش را داشته تا در اختیار خانواده همسرش قرار دهد که به منزل احتیاج دارند اما مستأجر با تبانی با اداره ثبت اجاره‌نامه را بدون اطلاع مؤجر تمدید کرده بود. وزارت دادگستری در جواب مجلس در خصوص عریضه اول وی نوشته است: «نامبرده دارای شوهر می‌باشد و تهیه محل سکونت به عهده او می‌باشد». زن مجبور می‌شود برای بار دوم به مجلس عریضه بنویسد و شرح کامل دهد و گلایه کند که چرا نمی‌تواند به همسرش کمک کند «... در کدام قانون معین گردیده که زن نسبت به شوهرش نتواند مساعدت کند...» (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۲۱). حمله متفقین به ایران و اشغال کشور و ایجاد ناامنی باعث شد دزدی، درگیری و قتل افزایش یابد و افرادی به حق یا ناحق زندانی شوند و همسران آنان در پیگیری وضعیت آنان به مجلس عریضه بنویسند.

در دوره چهاردهم مجلس با فراخوانی که اداره نظام وظیفه برای خدمت سربازی داد و از آنجایی که زنان از نظر اقتصادی وابسته به پسر یا همسر خود بودند، مجلس با تعداد زیادی از عرایض زنان که تقاضای معافیت سرپرست خانواده را داشتند مواجه شد. به عنوان نمونه مادر و مادرزرگی خواستار معافیت پسر و نوه خویش از خدمت سربازی شدند. مادرزرگ در عریضه‌اش

۹۰ / تحلیل مطالبات زنان تهران در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ ش.) براساس عرایض مجلس شورای ملی

آورده است: «... آیا در کدام مجوز قانون ذکر شده که یک نفر کفیل خرج نه‌نه‌بزرگ و مادر و همشیره و عیال و اطفال می‌باشد او را برای خدمت سربازی بیاورند...» (کمام، ۱۴/۹۲/۷/۱/۱۴۲۷).

در مجلس پانزدهم، شانزدهم و هفدهم عریضه‌ای با موضوع دولتی و نظامی بسیار کاهش یافت و علت آن در پایان یافتن جنگ و عدم نیاز به نیروی نظامی بود و تنها عرایضی در مورد انتقال فرزند سرباز به شهر محل سکونت زنان وجود داشت.

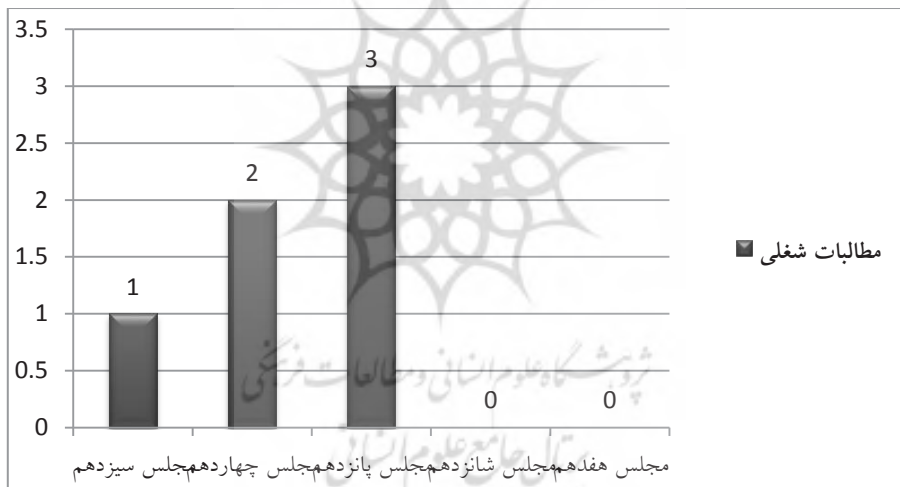
نمودار ۴: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات نظامی و دولتی

مطالبات شغلی

در مجلس سیزدهم شاهد تنها یک عریضه در رابطه با مسائل شغلی هستیم و زنان نه به‌خاطر احقاق حقوق خود بلکه به‌دلیل دغدغه‌های اقتصادی ناشی از جنگ مجبور شدند برای امرار معاش دنبال شغل باشند. به‌عنوان نمونه سکینه حاجی‌پور در عریضه خود اذعان داشت که شوهرش بر اثر تصادف کشته شده و راننده به او دیه پرداخت نکرده است و خود او که از رخت‌شویی کسب معاش می‌کرده به علت گرانی و این‌که دیگر کسی لباس خود را برای شستشو نمی‌دهد، بیکار شده است (کمام، ۱۳/۱۰۷/۳/۱/۷۱). زنی دیگر از مجلس تقاضای شغل برای همسر خویش دارد (کمام، ۱۳/۱۵۶/۱۶/۱/۶۸).

در مجلس چهاردهم تنها دو عریضه در این رابطه وجود دارد و این نشان از نیاز نداشتن زنان به امرار معاش دارد و اینکه هنوز آنان و جامعه به سطحی از آگاهی نرسیده بودند که اشتغال را حق زنان بدانند.

در مجلس پانزدهم بانوان در مورد تقاضای شغل، دریافت حقوق پرداخت نشده و حتی پیگیری امور شغلی خود به مجلس عریضه می‌نوشتند. فاطمه بی‌بی خسروی در عریضه خود تقاضای شغل کرده است: «... هر کار و هر جایی که باشد بدهید...» (کمام، ۱۳۰۹/۹/۱۳/۶۳/۱۵). اقدس عسگری به مجلس عریضه نوشت که شش ماه است در بیمارستان مشغول به کار می‌باشد و هنوز حکمش صادر نشده است (کمام، ۱۳۰۹/۹/۱۳/۶۴/۱۵). در این دوره مطالبات شغلی نسبت به دو دوره قبل افزایش داشت و زنان در مورد تقاضای شغل و امور شغلی به مجلس عریضه نوشتند، علت آن را می‌توان در فراهم شدن فضا برای ورود زنان به عرصه‌های اجتماعی دانست. در مجلس شانزدهم و هفدهم عریضه‌ای در این مورد یافت نشد و دلیل آن آگاهی زنان نسبت به این موضوع است که مجلس شورای ملی نهاد مناسبی برای پیدا کردن شغل و پیگیری امور شغلی نیست.

نمودار ۵: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات شغلی

مطالبات حقوق مدنی و سیاسی

در دوره سیزدهم مجلس شورای ملی به سبب اشغال ایران توسط متفقین و پیامدهای آن شامل قحطی، گرسنگی، بیماری و ناامنی و به علت مهم بودن جایگاه خانواده نزد زنان، آنان تنها در تلاش برای حمایت از همسر و فرزندان خود بودند؛ به همین دلیل در این دوره از مجلس عریضه‌ای از طرف زنان مبنی بر احقاق حقوق سیاسی خود دیده نمی‌شود. این نشان می‌دهد دغدغه‌های خانوادگی و اقتصادی برای زنان، از اولویت بالاتری نسبت به احقاق حقوق سیاسی برخوردار بود،

به همین دلیل در این دوره مجلس شاهد عریضه‌ای در رابطه با مسائل سیاسی نیستیم و مشکلات اقتصادی و اجتماعی ناشی از جنگ، زنان را از مسائل مدنی و سیاسی دور کرده بود.

در دوره چهاردهم تنها زنان فعال اجتماعی دغدغه حقوق مدنی زنان را داشتند، حزب زنان که خود را نماینده اکثر زنان روشنفکر جامعه می‌دانست، در عریضه خود با روشنفکر خواندن نمایندگان مجلس خواستار فراهم کردن زمینه برای پیشرفت زنان در امور اجتماعی بود و متذکر شد که جلوگیری از حقوق زنان منجر به عدم پیشرفت کشور می‌شود (کمام، ۱۴/۵۷/۱/۱/۲۶). حزب زنان توسط فعالان حقوق زنان که از طبقه متوسط رو به بالای تهران و شهرهای بزرگ بودند و اغلب تحصیل کرده محسوب می‌شدند، تشکیل شده بود. امضای زنان صاحب‌نامی هم چون فروغ حکمت، نزهت جهانگیر، هاجر تربیت، فاطمه سیاح، شمس‌الملوک صاحب، عفت‌الملوک خواجه‌نوری، شایسته صادق، بدرالملوک بامداد و سیمین دانشور در انتهای متن عریضه آمده است و هدف از این عریضه تلاش برای بالا بردن دانش سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان و دفاع از حقوق فردی و خانوادگی زنان بود. تاریخ ارسال این عریضه ۱۵ خرداد ۱۳۲۳ است. قانون تساوی حقوق زن و مرد در تاریخ ۲۴ مرداد ۱۳۲۳ در مجلس تصویب شد و نشان می‌دهد که عریضه‌نویسی زنان در جهت احقاق حقوق خود، بر مصوبات مجلس نیز تأثیرگذار بوده است. در نامه دیگری عده‌ای از زنان مسلمان ایران و عده‌ای از بانوان طرفدار حجاب به مجلس شورای ملی و خطاب به نمایندگان مجلس درخواست توجه نمودن به آیات قرآن و دستورات اسلامی راجع به حجاب و اعمال و رفتار درست را نمودند (کمام، ۱۴/۸۲/۶/۱/۲۰). با توجه به تصویب منشور ملل متحد، زنان فعال و تحصیل کرده خواستار تساوی حقوق زن و مرد شدند و سازمان زنان که متشکل از زنان فعال اجتماعی بود، در طرفداری از حقوق زنان عریضه به مجلس نوشتند و پیشرفت جامعه را در گرو پیشرفت زنان دانستند.

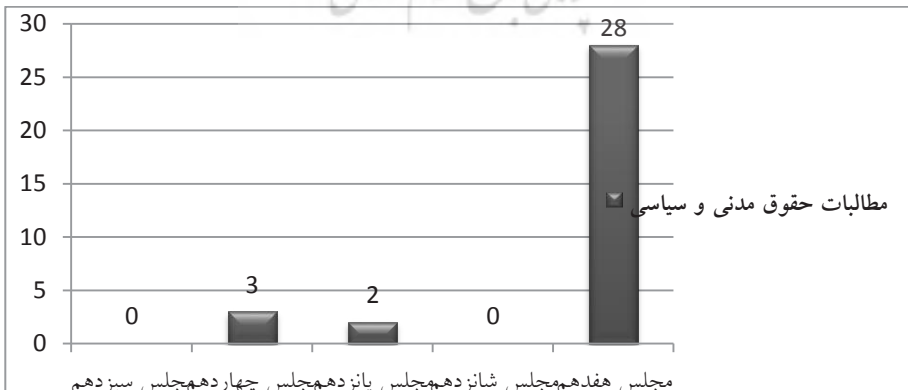
در مجلس پانزدهم تعدادی از عرایض مربوط به مسائل حقوق مدنی است و زنان جهت احقاق حقوق مدنی خود پیگیر بودند و با توجه به افزایش زنان تحصیل کرده، تعدادی از داوطلبان دانشگاه، نسبت به عدم قبولی خود به مجلس شکایت کردند (کمام، ۱۵/۵۶/۱۳/۳/۸).

در دوره پانزدهم و شانزدهم در مورد حقوق سیاسی، عریضه‌ای از زنان به مجلس نرسیده است چون زنان حساسیت بر روی مسائل سیاسی نداشتند و سرگرم زندگی شخصی و مسائل مربوط به آن بودند و آرامش نسبی جامعه، حس رضایتی در زنان ایجاد کرده بود و تنها مصوبات مجلس باعث برانگیخته شدن حساسیت زنان نسبت به حقوق خود می‌شده است که در ادامه در مورد مجلس هفدهم ملاحظه می‌کنیم.

در دوره هفدهم در ماده چهار قانون انتخابات مجلس شورای ملی مصوب ۲۹ میزان ۱۳۲۹ قمری محرومین، از حق رأی در انتخابات مجلس را شامل این گروه‌ها می‌داند: نسون، کسانی که خارج از رشد و آنها که در تحت قیمومت شرعی هستند، تبعه خارجه، اشخاصی که از دین اسلام خارج شده‌اند، اشخاصی که کمتر از بیست سال دارند، ورشکستگان به تقصیر، متکدیان، مرتکبین قتل و سرقت و مقصرین سیاسی. با مطرح شدن مجدد حق رأی به زنان در مجلس هفدهم عرایض، تلگراف‌ها و طومارهایی در موافقت و مخالفت با این طرح به مجلس ارسال شد. تعداد عریضه‌ها و طومارهای ارسالی به مجلس به حدی زیاد بود که برخی عرایض و طومارها در جلسات مجلس خوانده می‌شد. به گفته احمد فرامرزی نماینده مجلس، دوره هفدهم دوره طومارها بود (بی‌نا، ۱۳۳۸: ۳۷). زنان نیز به این تصمیم مجلس واکنش نشان دادند و به صورت جمعی یا فردی عریضه‌هایی در موافقت با حق رأی زنان به مجلس ارسال کردند. «سازمان زنان ایران» در نامه رسمی با اشاره به این که ایران منشور ملل متفق و اعلامیه جهانی حقوق بشر را پذیرفته و به آن ملحق شده است، این تصمیم را از مجلس دور از انتظار دانست و بیان کرد که عدم مشارکت زنان در انتخابات این مفهوم را می‌رساند که دولت مصدق نیز مانند دولت‌های پیشین ارزش و شخصیتی برای زنان قائل نیست و زنان را فاقد شعور اجتماعی می‌داند. عده‌ای از کارمندان زن در ادارات و سازمان‌های دولتی تهران نیز در عریضه خواستار تساوی حقوق زنان با مردان و حق رأی در انتخابات شدند. در این عریضه زنان، دولت مصدق را نقد می‌کنند: «آیا این است معنی حکومت ملی؟ و آیا اینست وعده‌هایی که شما بملت میدادید؟». در پایان این عریضه و در جدولی نام ۱۸ زن همراه با شغل و محل خدمت‌شان آمده است. از طرف زنان خانه‌دار نیز عریضه‌های اعتراض آمیز به مجلس ارسال شد. زنان برخی از این گونه عرایض را همراه با مردان نوشته و برخی دیگر را به تنهایی نوشته‌اند. عباراتی همچون «نیمی از اهالی این مملکت حق رأی ندارند؛ چرا زنان را در ردیف دیوانگان قرار داده‌اید؛ در نیمه دوم قرن بیستم که زنان دوشادوش مردان به فعالیت اجتماعی می‌پردازند باید از حقوق انتخابات بهره‌مند شوند؛ زنان را باید در تعیین سرنوشت خود آزاد بگذارید» از جمله جملات این گونه عرایض است. برخی زنان به این موضوع اشاره کرده‌اند که زنان، مردان امروز جامعه را پرورش داده‌اند و حال آنان، زنان را از حقوق خود محروم می‌سازند: «مگر شما مردان این کشور در آغوش مادران ایرانی خود پرورش نیافته‌اید... محقق است بهبودی آینده فرزندان ما بستگی به بهبود وضع زنان دارد...». در عریضه‌ای که توسط دو خواهر با متن یکسان و در دو عریضه جداگانه نوشته شده، آمده است: «نیمی از جمعیت کشور که امثال شما مردها را در دامن خود پرورش می‌دهد ولی در انتخابات جزء محجورترین محسوب

میشود». در نامه که توسط ۲۷ مرد و ۵ زن امضاء شده خطاب به نخست‌وزیر، آمده: «منع زنان در انتخابات بطور کلی دخالت دولت را در انتخابات بیشتر کرده و حقوق دموکراتیک مردم را محدود نموده است.» در ادامه عریضه راهکار نیز ارائه شده که به غیر از حق رأی برای زنان، برای نظامیان نیز خواستار حق انتخاب‌شدن و انتخاب‌کردن شده‌اند. فزه خانم و ۲۸ زن دیگر از اهالی دروازه غار به مجلس عریضه فرستاده‌اند و خواستار دادن حق رأی به زنان و مردان بی‌سواد شده‌اند. زنان کم‌سواد و بی‌سواد نیز در این حرکت خودجوش شرکت کردند و خواستار مشارکت در امور سیاسی شدند. دستخط بد و پر از غلط‌املائی عریضه، نشان از کم‌سوادی نگارنده آن دارد؛ به عنوان نمونه در متن نامه چندین غلط‌املائی وجود دارد: «ما امضاکنندگان احل [اهل] محل سیمتری و قفاری [غفاری]» و یا نام خود را اشتباه نوشتند «روقیه [رقیه] بختیاری» و اثرانگشت در پایین عرایض، نشان از بی‌سوادی یا کم‌سوادی زنان دارد (کمام، ۱۷/۴۷/۱/۱/۲). البته در برابر موافقان حق رأی‌دادن به زنان، زنانی نیز بودند که مخالف حق رأی به زنان بودند و آن را لطمه به دین اسلام می‌دانستند. در این راستا طوماری متجاوز از ۵۰۰ امضای زنان به مجلس ارسال شد. در طوماری دیگر با امضای ۲۵۰ نفر از زنان تهرانی، با شرکت زنان در انتخابات مخالف کردند و دخالت بانوان در امور سیاسی را جایز ندانستند (کمام، ۱۷/۴۶/۱/۱/۳).

بیشترین عریضه درمورد مطالبات حقوق سیاسی مربوط به دوره هفدهم است و ۲۸ عریضه از ۳۴ عریضه زنان را مطالبات حقوق مدنی و سیاسی تشکیل می‌داد. این اتفاق را می‌توان در مطرح‌شدن حق رأی به زنان در مجلس هفدهم دانست و عرایض بی‌شماری در موافقت و مخالفت با این طرح به مجلس ارسال شد و همه زنان اعم از باسواد و بی‌سواد و با هر طبقه اجتماعی را واداشت تا نسبت به حق سیاسی خود که از آن محروم بودند، واکنش نشان دهند.

نمودار ۶: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات حقوق مدنی و سیاسی

مطالبات شخصی و خانوادگی

در مجلس سیزدهم بخشی از عرایض زنان درمورد شکایت از شوهر در خصوص ترک آنان و ندادن نفقه و تجاوز به عنف است. به عنوان مثال زنی بیان می‌کند که به عنوان پیشخدمت در خانه‌ای خدمت می‌کرده و توسط صاحب‌خانه صیغه او شده است؛ اما بعد از مدتی، همسرش او را از خانه بیرون می‌کند و این زن برای نشان‌دادن نهایت در ماندگی خود از ضرب‌المثل «هرکس در دنیا کس ندارد بدنیا دست‌رس ندارد» در عریضه خود استفاده کرده است (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۱۱). وابستگی اقتصادی زنان به شوهر یا فرزند پسر خود باعث می‌شد در صورت فوت شدن یا زندانی شدن آنان دچار استیصال شوند، حتی می‌توان یکی از انگیزه‌های ازدواج در آن دوران را رفع دغدغه اقتصادی دانست. کم بودن این مطالبه در دوره سیزدهم نسبت به عرایض دیگر را می‌توان مشغولیت به مسائل مربوط به جنگ دانست که زنان را از توجه به مسائل خانوادگی بازداشته بود.

در مجلس چهاردهم، پانزدهم، شانزدهم و هفدهم شاهد کاهش این مطالبه از سوی زنان هستیم شاید به این دلیل که زنان به این آگاهی رسیدند که رسیدگی به این نوع مطالبات وظیفه دادگاه است و در صورت استیصال و عدم رسیدگی به درخواست‌شان به مجلس متوسل می‌شدند. همچنین کم بودن تعداد این نوع عرایض نسبت به عرایض دیگر در همه ادوار مجلس به شخصیت زنان برمی‌گردد که با هرگونه شرایط و تغییری که در زندگی شخصی پیش می‌آمد خود را سازگار می‌کردند و آن را نهان نگاه می‌داشتند و یا نزد ریش سفیدان خانواده مطرح می‌کردند.

نمودار ۷: فراوانی عرایض ارسالی با موضوع مطالبات شخصی و خانوادگی

در نهایت از بررسی عرایض ادوار مختلف مجلس شورای ملی این نتیجه را می‌توان گرفت زمانی که مشکلاتی برای زنان ایجاد می‌شد - اعم از خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی که نتوانند آن را حل کنند - به دلیل وجود نداشتن نهادهای حقوقی و قانونی برای حل مشکلات، تنها مجلس را به عنوان پناهگاه امن و حلال مشکلات می‌شناختند و از آن یاری می‌طلبیدند. بیشترین عرایض دوره‌های بررسی شده با ۶۱ عریضه مربوط به دوره سیزدهم مجلس شورای ملی است؛ بیشترین عرایض دوره سیزدهم مجلس شورای ملی شامل مطالبات حقوقی و قضایی و مطالبات مالی و ملکی بود، به طوری که از ۶۱ عریضه بررسی شده مجلس سیزدهم، ۲۱ عریضه حاوی مطالبات حقوقی و ۲۱ عریضه حاوی مطالبات مالی بود. دلیل آن ایجاد فضای ناامن برای زنان و مستأصل شدن زنان و درگیر شدن آنان با مسائل ناشی از جنگ است و باعث شد زنان از روی ناتوانی در حل مشکلات به مجلس متوسل شوند. دوره چهاردهم مجلس با ۲۲ عریضه گویای حاکم شدن فضایی نسبتاً آرام در کشور نسبت به دوره سیزدهم است. در این دوره مطالبات سیاسی، مدنی و شغلی نسبت به دوره سیزدهم افزایش محسوسی داشت که نشان از آن دارد اگر ذهن زنان درگیر مسائل اقتصادی و خانوادگی نباشد در جهت احقاق حقوق سیاسی و مدنی خود فعال خواهند بود. در زمان مجلس دوره پانزدهم و شانزدهم به دلیل برقراری ثبات نسبی در کشور میزان عرایض ارسالی به مجلس کاهش یافت. مطرح شدن حق رأی به زنان در مجلس هفدهم باعث شد زنان نسبت به این قضیه واکنش نشان دهند و به تکاپو بیافتند و حجم عرایض ارسالی از طرف زنان به مجلس افزایش چشمگیری داشت. عرایض با موضوعات مختلف نیز به شدت کاهش داشت که نشان از ایجاد بلوغ فکری در زنانی بود که دیگر درگیر مسائل جنگ و پیامدهای ناشی از آن نبودند. مسائل حقوقی در مجلس نیز زمانی افزایش می‌یافت که مسئله‌ای مربوط به حقوق زنان در مجلس مطرح می‌شد و مجلس چهاردهم و هفدهم گواه این موضوع است.

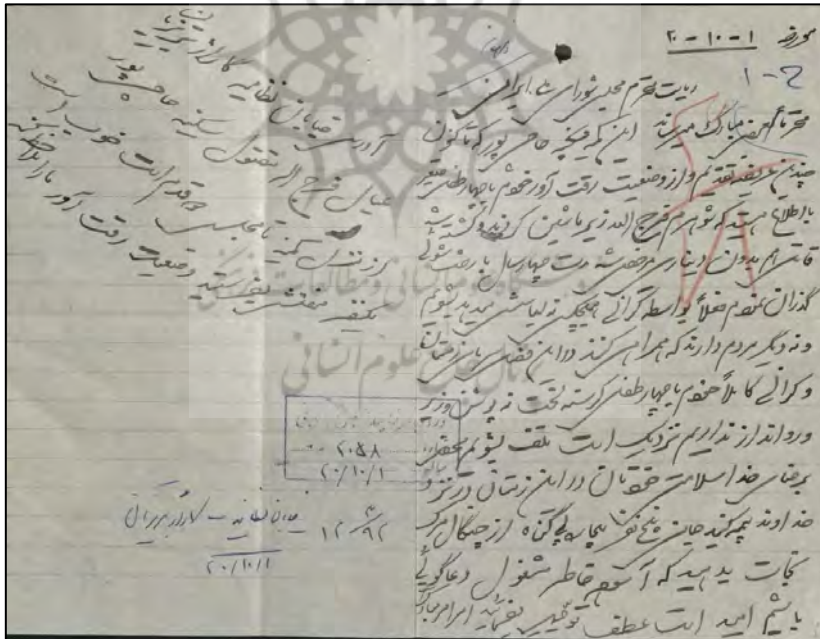
بیشترین عرایض دوره سیزدهم مجلس شورای ملی شامل مطالبات حقوقی و قضایی و مطالبات مالی و ملکی بود، به طوری که از ۶۱ عریضه بررسی شده مجلس سیزدهم، ۲۱ عریضه حاوی مطالبات حقوقی و ۲۱ عریضه حاوی مطالبات مالی بود. حمله متفقین به ایران و اشغال کشور و ایجاد ناامنی باعث شد دزدی، درگیری و قتل افزایش یابد و افرادی به حق یا ناحق زندانی شوند و همسران آنان پیگیر وضعیت‌شان شوند.

تحلیل متن، واژگان و ادبیات عرایض زنان

- عرایض زنان دارای ادبیات عامیانه بود و اصول نامه‌نگاری اداری در آن رعایت نشده و عموماً بدون علائم نگارشی است. اگر عریضه توسط عریضه‌نویس نوشته شده باشد دارای قالب

یکسان است و ابتدای عریضه با جمله «محترماً بعرض مبارک میرساند» آغاز می‌شود و بعد از یک فاصله، متن اصلی می‌آید. در انتهای عرایض «امر امر مبارک است» آورده شده است. می‌توان به ادبیات یکسان عریضه‌نویس که آن زمان در جامعه وجود داشت اشاره کرد. گویی همه عرایض را یک نفر نوشته است.

- عرایض زنان اغلب دست‌نویس بر روی کاغذهای خط‌دار (سند شماره ۱) یا برگه‌های مخصوص اداره تلگراف (سند شماره ۲) است و با خودکار توسط شخص عریضه‌نویس نوشته شده است. عرایض به دلیل نوشته‌شدن در شرایط روحی نامناسب و یا به علت کم‌سوادی زنان، پرغلط و بدخط است؛ به عنوان نمونه در عریضه آمد: «... جان ۸ سر آغله [عائله] را از محله که [مهلکه] نجات بدهید...» (کمام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۴۶) و یا «... در این بهران [بحران] کشور و گرانی خاربار [خواربار]...» (کمام، ۱۳/۱۵۶/۱۶/۱/۷۲). برخی از عرایض زنان فرادست جامعه تایپ شده است (سند شماره ۳).

سند ۱: عریضه سکینه حاجی‌پور، کامام، ۱۳/۱۰۷/۳/۱/۷۱

شماره کتب ساله ۱۳۲۰

وزارت
ملکسازی

از	تاریخ شماره تکرار	عدد کلمات	تاریخ اصل	توضیحات	تاریخ وصول	
					روز	ماه
۶	۵۷	۳				

اگر تحقیقات نماینده جریا قرار توفیق را بپذیرد کلیل تبدیل نمیکند و اگر از اشخاص توفیق شده و کرایه آنها بپذیرد دلیل باین ترفیع غیر قانونی ادامه میدهد تا چه مدت بدون جهت و نامبر و کتابی توفیق باشند که گویا اخیراً شهر بیچاره ام در توفیق گاه شده اند هر چند شده از ملامت عالیه قانون گذاران و مجریان منظم قانون استخفاف کلیل توفیق داشته اند ای رفیع ظلم و استخفاف توفیق خود را بپذیرد و باید بگوید در این دوره دو تکرار کرایه ها در دوره دیکتاتوری تکرار شده و رسیدگی ها صورت قانون داشته باشد حمایت از قوانین کشور که برهمه و توفیق قانون گذاران است برینا داد بفرمایید اشکار کردید با نشان حقوق رسی

کمیته پرویین عاملی

سند ۲: عریضه پرویین عاملی، کام، ۱۳/۱۰۹/۳/۱/۱۷۱

وزارت
ملکسازی

زنان ایران امجاس چهاردهم که از نمایندگان پیشگامی تشکیل یافته چنین اظهار داشتند که در این دوره که نمایران چشم براه اقدامات ناپسندگان خود هیئتده و هیواره بخود امجاس شرفها و ترفیاضی را بدست میسر توفیق زنان در امور اجتماعی خود ملیاتی مقرر بود و در این امر توفیق از تشریف توفیقها بخود توفیق ملیت توفیق از تفرقات کشور است. اکنون که کشور ایران جز در بلطف است بدوش بدوش با آنها با دشمنان آزادی می جنگد آیا میزبان است که در داخل خود برخلاف آزادی ندی بردارد. اگر با توفیق در داخل کشور خود آزادی را برقرار کنیم بیه مرتجعین اجازه ندیم که خدایه تشریف خط ایران شوند پس چگونه می توانیم برای آزادی در تاجیک - تنزل یا خطا بر سریت زن ایران مرموزی نیست که از دیگر کشورین اجتماعی جزو باند و در واقع هم سلگی مسیری داشته اند بلکه تاثیران در تمام مراحل اجتماعی و سیاسی نمایان است و هرگز این جهان را بیه ترفیق کشور را توفیق بماند زیرا مسلم است که هیچ کشوری با داشتن زنان عقیمانده و بیاهل نمیتواند در توفیق سالک شت قرار گیرد. اکنون حزب زنان ایران که نمایند و عقیده اکثر زنان روشنگر ایران است نظر دقیق مجلس چهارم هم را با موز جلب میکند.

۱) توفیق مخصوص برای بالا بردن سطح ترفیق زنان و مخصوصاً اقدامات سریع برای از بین بردن ازسجاع و رواج چادر.

۲) تجدید نظر در قانون ازدواج و طلاق

در این دوره که خوشبختانه عد و کبری از مردان داشتند و حال روشنگر نمایندگان مجلس شورای ملی انتساب شده اند توفیق جامعه زنان ایران از ایشان است که تشریف زنان را در امور اجتماعی امری کوچک و بی اهمیت نیندازند و این مسئله مهم را بزرگ ترفیق مسائل اساسی بود توفیق خاص قرار دهند و نگذارند همین مختصر ترفیق که تاکنون حاصل شده و نیز رفتار در زمینه مغربین و مرتجعین از میان ببرد و با معامه ایران باین طریق بقیه را و تحفظ نمایان شود.

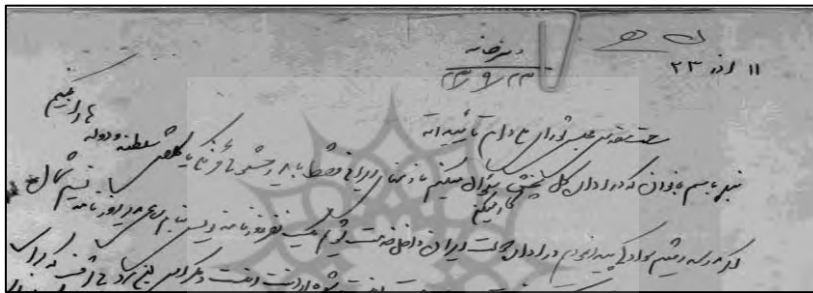
با تقدیم احترامات فانته

مهر و کتوفیه حزب زنان ایران

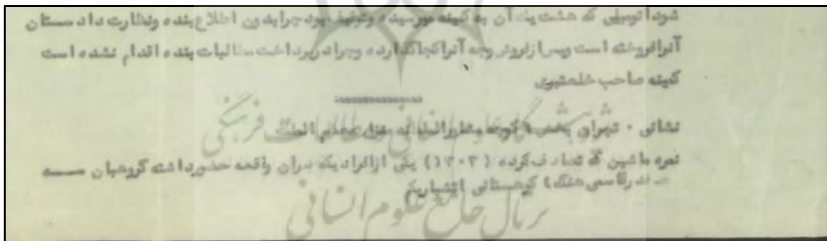
مادر پناه زنت نیک
دورس ابروی
کسر توفیق

سند ۳: عریضه تایپ شده حزب زنان ایران، کام، ۱۴/۵۷/۱/۱/۲۶

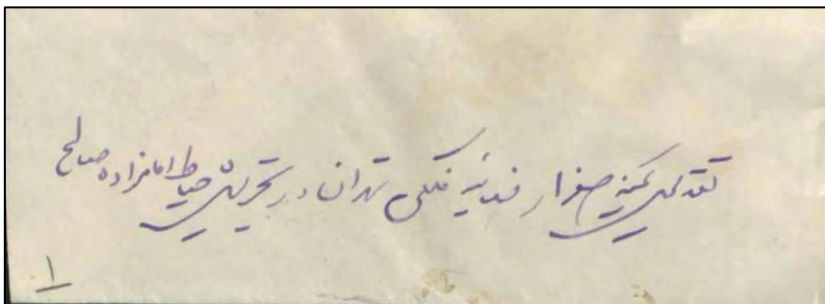
- اغلب به علت کم‌سواد بودن یا بی‌سواد بودن زنان به جای امضا، اثر انگشت آنان در پایین عریضه آمده است. برخی عریضات اثر انگشت و امضا ندارند و فقط نام زنان در انتهای عریضه آمده است. برخی زنان غیر از امضا دارای مهر مخصوص بودند که سجع مهر آن، نام خودشان بود. اکثر عریضات توسط خود زنان نوشته شده است، گواه این حرف یکسان بودن دستخط متن عریضه با نام زنان در کنار امضا یا اثر انگشت آنان است و این مورد نشان می‌دهد اکثر زنان عریضه‌نویس، باسواد بودند.
- عریضات اکثر دارای تاریخ در سمت راست بالای صفحه است (سند شماره ۴) و آدرس فرستنده در انتهای متن عریضه (سند شماره ۵) و یا در پشت پاکت (سند شماره ۶) آمده است.

سند ۴، عریضه زنان اداره کل پخش، کامام، ۱۴/۸۲/۶/۱/۴۱

سند ۵: عریضه صاحب خلعتبری، کامام، ۱۳/۱۱۰/۳/۱/۲۲۲

سند ۶: پشت پاکت نامه عریضه صغری فلکی، کامام، ۱۳/۱۶۱/۱۶/۱/۳۰۷

- عجز و لابه در متن عرایض زنان کاملاً مشهود است و جهت برانگیختن حس ترحم نمایندگان مجلس به کار رفته است؛ از عبارات «از ریاست محترم استدعای عاجزانه دارم...»، «پیر، عاجز، شکسته و از کارافتاده‌ام...»، «زنی بی کس و بیچاره با کودکی خردسال...»، «از راه اضطرار پناهنده مجلس شورای ملی شده...»، «بانهایت عجز و الحاح بخاکپای پدر تاجدار عرضه میدارد» و «ای مجلس نشینان محض رضای خدا رحمی و شفقتی در حق اینجانبه بفرمایید» استفاده شده است. گاهی نمایندگان را به مقدسات مذهبی قسم داده‌اند: «محض رضای خدا، محض رضای قانون» و «بحق حضرت زهرا بداد من بیچاره رسیدگی فرمایید» و «شما را قسم میدهم به مقدسات عالم».
- مدیحه‌گویی نمایندگان و بالأخص رئیس مجلس در عرایض زنان دیده می‌شود. به عنوان نمونه از عبارات «ریاست محترم مجلس شورای ملی دام بقاء»، «دعاگوی دائمی شما می‌باشیم...»، «دائم‌العمر بدعاگوی وجود معظم مشغول هستیم...»، «با نهایت احترام دادخواه عاجزانه خود را بخاکپای مبارک میرسانم»، «جناب آقای رئیس محترم مجلس که از بهترین ذوات^۱ ممتازه هستند» و «بانهایت ادب عاجزانه و مظلومانه معروض میدارد و خاطر مقدس مجلس شورای ملی را مستحضر و معطوف میدارد» استفاده شده است. این عبارات گاه در پشت پاکت هم نوشته می‌شد. گاهی مانند عرایض دوران مشروطه نام رئیس مجلس نیز آورده می‌شد «ریاست مجلس شورای ملی جناب آقای اسفندیاری».
- در عرایض برای مجلس تقدس قائل بودند و این در ادبیات نیز نمود دارد؛ به عنوان نمونه در آغاز عریضه از عبارت «ساحت مقدس مجلس شورای ملی شیدانه ارکانه» یا «ریاست محترم مجلس مقدس شورای ملی» استفاده شده است.
- از القاب کمینه، صیبه، اینجانبه، اینجانب، عیال و بانو در عرایض زنان به کار رفته است. زنان در برخی از عرایض در ابتدای عریضه، خود را به طور کامل معرفی می‌کردند.
- اکثر عرایض با نام کامل زنان نوشته شده، جز اندکی که با استفاده از حرف اول اسم آنان است.
- واژگان بیگانه از زبان انگلیسی و عربی زیاد به چشم می‌خورد مانند واژه انگلیسی کپی که با دستورالعمل عربی به صورت کپیبه به کار برده رفته است (محمدی، ۱۳۹۳، ص ۴۰). کلمات عربی مانند صغیر، مشارالیه و آخرالدم نیز به کار رفته است. سرهم‌نویسی کلمات نیز بسیار مرسوم بوده است مانند تهران و یا باستخلاص به جای به‌استخلاص.

- در عرایض زنان عموماً راهکار برای حل مشکل، توسط خود زنان نیز ارائه شده است؛ در عریضه زنی که درخواست شغل برای همسرش را دارد آمده «... مقرر فرمایید شغلی در یکی از اداره‌های دولتی یا در مریضخانه...» (کمام، ۱۳/۱۵۶/۱۶/۱/۶۸) و یا «... از منزل کمینه تا مجلس دو قدم است خوب است یکنفر مفتش بفرستید وضعیت رقت آور ما را ملاحظه کند...» (کمام، ۱۳/۱۰۷/۳/۱/۱۷) و «شوهر مرا یا خراسان یا تهران یا اصفهان یا هرجایی که میل خودتان باشد که بتوانند ما را هم ببرد منتقل فرمایید» (کمام، ۱۳/۱۲۳/۷/۱/۱۳۲).
- زنان نیز مانند سایر مردم مجلس را محلی برای برقراری عدالت می‌دیدند؛ به طوری که در متن عریضه از جملاتی نظیر «راه امید بهیچ جا ندارم»، «ای حافظین حقوق ملت، ای مجریان قانون عدالت، بفریاد بیچارگان مشتی از زن و بچه که از جهت امرار و معاش یومیه و جراحت قلب زندگی میکنند» استفاده کرده‌اند.

نتیجه‌گیری

عریضه‌ها بیانگر وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر دوره و بازگوکننده فرهنگ حاکم بر جامعه است. عرایض زنان در دوره سیزدهم به علت هم‌زمان شدن با جنگ جهانی دوم، شامل مطالبات مالی و ملکی مانند کلاهبرداری و تصرف ملک خود و مطالبات قضایی مانند تقاضای عفو زندانی و مطالبات نظامی مانند معافیت همسر یا فرزندشان از سربازی بود و دغدغه‌های خانوادگی و اقتصادی ناشی از نبود امنیت و قحطی زنان را از فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی بازداشت. در دوره‌های بعد و با اتمام جنگ و رها شدن ذهن زنان از دغدغه اقتصادی و خانوادگی، مشکلات اجتماعی نیز از موضوعات عرایض زنان بود. زنان با حضور بیشتر در جامعه با مسائل اجتماعی جدیدی روبه‌رو و خواستار حقوق خود شدند. به عنوان نمونه زنان حزب توده در مورد حقوق زنان شامل حق آزادی، حق برابری و حقوق مدنی به مجلس عریضه نوشتند و خواستار احقاق حقوق سیاسی شدند. در دوره چهاردهم مجلس، تنها زنان فرادست به حقوق سیاسی و مدنی خود توجه داشتند و خواستار تساوی حقوق زن و مرد بودند. در مجلس هفدهم با مطرح شدن اعطای حق رأی به زنان، زنان فرادست و فرودست خواستار این حق شدند. در مجلس پانزدهم فعالیت زنان در عرصه اجتماعی از جمله اشتغال بیشتر شد و بالطبع آن عرایض آن دوره را نیز تحت تأثیر قرار داد. اکثر زنان خانه‌دار و بی‌سواد در عرایض خود پیگیر مطالبات فردی خود از جمله دفاع از حقوق فردی و خانوادگی، منازعات ملکی و دعاوی مالی هستند و چون هویت زنان در آن دوران تنها در جایگاه همسر و مادر معنا می‌یافت، بیشتر عرایض در مورد همسر و فرزندان آنان به مجلس بود و لذا اکثر عرایض زنان از طرف زنان متأهل فرستاده شده است. زنان تحصیل کرده و فعال اجتماعی

۱۰۲ / تحلیل مطالبات زنان تهران در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ ش.) براساس عرایض مجلس شورای ملی به دلیل آگاهی بیشتر نسبت به مسائل اجتماعی و سیاسی، پیگیر حقوق خود از جمله حق آزادی، حق برابری و حق رأی دادن بودند.

یافته‌های این پژوهش را می‌توان در سه بند زیر خلاصه نمود:

۱. مطالبات و انتظارات زنان از مجلس شامل مطالبات مالی، حقوقی، قضایی، خانوادگی و شخصی بود.

۲. مجلس شورای ملی عرایض را با توجه به موضوع آن به وزارتخانه و نهادهای دولتی مربوطه ارسال و نتیجه را پیگیری می‌نمود و برای متقاضی ارسال می‌کرد.

۳. زنان تحصیل کرده و فعال جامعه خواستار حقوق سیاسی خود بودند اما زنان خانه‌دار و بی‌سواد در عرایض خود پیگیر مطالبات فردی بودند.

منابع و مآخذ

اسناد

مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی (کمام)، عرایض زنان دوره‌های ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ و ۱۷ مجلس شورای ملی.

کتاب‌های فارسی

آدمیت، فریدون (۱۳۵۵). *ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران*. ج ۱. تهران: انتشارات پیام. ازغندی، علیرضا (۱۳۸۳). *تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)*. تهران: سمت. چاپ دوم.

انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. ج ۵. تهران: نشر سخن. ترکیجی، فاطمه و علی ططری (۱۳۹۰). *اسناد بانوان در دوره مشروطیت (دوره دوم و سوم مجلس شورای ملی)*. تهران: انتشارات کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغتنامه دهخدا*. ج ۱۰. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. زیباکلام، صادق (۱۳۸۳). *تحولات سیاسی و اجتماعی ایران ۱۳۲۰-۱۳۲۲*. تهران: سمت. ج ۱ سفری، محمدعلی (۱۳۷۱). *قلم و سیاست (از استعفاى رضاشاه تا سقوط مصدق)*. ج ۱. تهران: نامک. ج ۱

شجعی، زهرا (۱۳۴۴). *نمایندگان مجلس شورای ملی در بیست و یک دوره قانونگذاری*. (چ ۱). تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی.

عمید، حسن (۱۳۶۳). *فرهنگ عمید*. تهران: امیرکبیر. ج ۱

فهرست مباحث مطرح‌شده درباره زنان در ۲۴ دوره مجلس شورای ملی. (۱۳۷۴). تهران:

مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. چ ۱.

قائم‌مقامی، جهانگیر (۱۳۹۴). **مقدمه بر شناخت اسناد تاریخی.** تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

مجموعه قوانین موضوعه و مسائل مصوبه دوره چهاردهم قانونگذاری (۱۳۲۶). تهران: چاپخانه مجلس.

مجموعه قوانین موضوعه و مسائل مصوبه دوره پانزدهم قانونگذاری (۱۳۲۹). تهران: چاپخانه مجلس.

مجموعه قوانین موضوعه و مسائل مصوبه دوره هفدهم قانونگذاری (۱۳۳۸). تهران: چاپخانه مجلس.

محمدی، محمدحسین (۱۳۹۳). **اسناد قم در دوره پهلوی اول (مجلس ششم تا دوازدهم ملی).**

تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی. چ ۱.

مجدد، محمدقلی (۱۳۹۵). **پل پیروزی، سرزمین قحطی.** ترجمه علی فتحعلی آشتیانی. تهران: مؤسسه

مطالعات و پژوهش‌های سیاسی. چ ۱.

مشروح مذاکرات مجلس دوره چهاردهم قانونگذاری (۱۳۲۲). تهران: روزنامه رسمی کشور

شاهنشاهی ایران.

مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). **تحولات سیاسی اجتماعی ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۷.** تهران: روزنه. چ ۱.

معین، محمد (۱۳۴۳). **فرهنگ فارسی.** چ ۲. تهران: امیرکبیر.

_____ (۱۳۴۷). **فرهنگ فارسی.** چ ۴. تهران: امیرکبیر.

مقالات

شوهانی، سیاوش (۱۳۸۹). «عرایض، رهیافتی به تاریخ فرودستان». فصلنامه **گنجینه اسناد.** دوره بیستم. شماره ۷۹: صص ۴۲-۷۸.

شیرین‌کام، فریدون (۱۳۹۳). «کالبدشکافی کمیسیون عرایض در جامعه ایران». **اسناد بهارستان.** شماره ۱۲: صص ۱۲۹-۱۴۲.

صالح‌نژاد، نرگس (۱۳۹۱). «بررسی و معرفی نسخه خطی خلاصه عرایض متظلمین ولایات به دیوان تظلمات مورخ ۱۳۰۴ق». **پیام بهارستان.** دوره دوم. شماره ۱۸: صص ۳۳۷-۳۴۴.

ططری، علی (۱۳۸۸). «بررسی جایگاه عریضه در پژوهش‌های اسناد». **پیام بهارستان.** دوره دوم. شماره ۴: صص ۴۶۵-۴۷۶.

فصیحی، سیمین (۱۳۸۹). «حقوق شهروندی در عریضه‌های زنان مشروطه». **تاریخ ایران.** شماره ۶۶/۵: صص ۱۴۷-۱۶۵.

محمدی، محمدحسین (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل نحوه نگرش و مطالبات مردمی از مجلس شورای ملی در دوره پهلوی اول». **اسناد بهارستان.** صص ۳۴۱-۳۶۲.

روزنامه

روزنامه کیهان. شماره ۲۹۲۲. دی ۱۹: ۱۳۳۱. ۵.

References in English

- Ādamiyat, F. 1976. *Īdi'ūlūzhīyi Nihđati Mashrūṭiyati Īrān*. Vol. 1. Payām, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- 'Amīd, H. 1984. Farhangi 'Amīd. 1st Ed. Amīr Kabīr, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Anwarī, H. 2002. Farhangi Buzurgi Sukhan. Vol. 5. Sukhan, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Azghandī, 'A. 2004. *Tārīkhi Taḥawulāti Sīyāsī wa Idjtimā'īyi Īrān (1941-1978)*. 2nd Ed. SAMT, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Dihkhudā, 'A.A. 1999. *Lughat Nāmiyih Dihkhudā*. Tehran University, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Fašīhī, S. 2010. *Huḳūki Shahrwandī dar 'Arīdihāyi Zanāni Mashrūṭih. Tārīkhi Īrān*, 5(66): 147-165. (In Persian) (**Journal**)
- Ḳā'im Maḳāmī, Dj. 2015. *Muḳadamiī bar Shinākhti Asnādi Tārīkhī*. Andjumani Āḥāri Millī (Society for the National Heritage of Iran) "SNH", Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Madjd, M.Ḳ. 2016. *Puli Pīrūzī, Sarzamīni Ḳaḥṫī*. 1st Ed. 'A. Fath'alī Āshṫiyānī. (Translator). *Muasisiyih Muṭālī'āti wa Pazhūhishhāyi Sīyāsī*, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Madjmū'ih Ḳawni Mūdū'ih wa Muṣawabti Dūriyi Čahārdahumi Ḳānūn Gudhārī. 1947. Maḍjlis, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Madjmū'ih Ḳawni Mūdū'ih wa Muṣawabti Dūriyi Pānzdahumi Ḳānūn Gudhārī. 1950. Maḍjlis, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Madjmū'ih Ḳawni Mūdū'ih wa Muṣawabti Dūriyi Hifdahumi Ḳānūn Gudhārī. 1959. Maḍjlis, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Maḳṣūdī, M. 2001. *Taḥawulāti Sīyāsī wa Idjtimā'īyi Īrān 1941-1978*. 1st Ed. Rūzanih, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Mashrūhi Mudhākirāti Maḍjlis Dūriyi Čahārdahumi Ḳānūn Gudhārī. 1943. *The National Newspaper of The Royal Country of Iran*, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Muḥammadī, M.Ḥ. 2011. *Barrisīyi wa Taḥlīli Naḥwiyi Nigarish wa Muṭālibāti Mardumī az Maḍjlisi Shūrāyi Millī dar Dūriyih Pahlawīyi Awal*. Asnādi Bahāristān: 341-362. (In Persian) (**Journal**)
- _____. 2014. *Asnādi Ḳum dar Dūriyih Pahlawīyi Awal (Maḍjlis Shishum tā Dawāzdahumi Millī)*. 1st Ed. Library, Museum and Document Center of Islamic Consultative Assembly, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Mu'īn, M. 1964. Farhangi Fārsī. Vol.2. Amīr Kabīr, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- _____. 1968. Farhangi Fārsī. Vol.4. Amīr Kabīr, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- (n.n). 1995. *Fihrestī Mabāḥithi Matrahshudih Darbāriyi Zanān dar 24 Dūriyi Maḍjlisi Shūrāyi Millī*. 1st Ed. Ministry of Culture & Islamic Guidance, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Rūznāmiui Kiyhān. No. 2922. 1953/ January/ 9: 5. (In Persian) (**Newspaper**)
- Safarī, M. 'A. 1992. *Ḳalam wa Sīyāsāt (Az Isti'fāyi Riḍā Shāh tā Suḳūṭi Muṣadiḳ)*. 1st Ed. Vol.1. Nāmak, Tehran. (In Persian) (**Book**)

- Şālih-nizhād, N. 2012. Barrisī wa Mu‘arifiyi Nuskhīyi Khaṭīyi ‘Arāyiḍi Mutizalimīni Wilāyāt bi Dīwāni Tazalumāt Muwarikhi 1887. Payāmi Bahāristān, 2(18): 337-344. (In Persian) (**Journal**)
- Shadjī‘ī, Z. 1965. Namāyandgāni Madjlisi Shūrāyi Millī dar Bīstu Yikumīn Dūriyi Ḳānūn Gudhārī. 1st Ed. Muasisiyih Muṭālī‘āti wa Tahḳīkāti Idjtimā‘īyi, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Shīrīn Kām, F. 2014. Kālbud Shikāfiyi Kumisiyūni ‘Arāyiḍ dar Djāmi‘īyi Īrān. Asnādi Bahāristān, (12): 129-142. (In Persian) (**Journal**)
- Shūhānī, S. 2010. ‘Arāyiḍ, Rahyāftī bi Tārīkhi Furūdastān. Gandjīniyi Asnād, 20(79): 42-78. (In Persian) (**Journal**)
- Ṭaṭarī, ‘A. 2009. Barrisiyi Djāygāhi ‘Arīḍih dar Pazhūhishhāyi Asnād. Payāmi Bahāristān, 2(4): 465-476. (In Persian) (**Journal**)
- Turkčī, F. & ‘A. Ṭaṭarī. 2011. Asnādi Bānuwān dar Dūriyi Mašhrūṭīyati (Dūriyi Duwum, Siwumi Madjlisi Shūrāyi Millī. Library, Museum and Document Center of Islamic Consultative Assembly, Tehran. (In Persian) (**Book**)
- Zibā Kalām, Ş. 2004. Taḥawulāti Siyāsī wa Idjtimā‘īyi Īrān 1941-1943. 1st Ed. SAMT, Tehran. (In Persian) (**Book**)

**Analysis of the demands of Tehran women in the second Pahlavi
period (1941-1953) based on the Petitions to the National
Assembly¹**

Seyyed mahmood Sadat²

Farzaneh Ameri³

Received: 26/05/2018

Accepted: 10/11/2018

Abstract:

The problem of this research is to recognize the status of women's demands in Tehran and their concerns by analyzing their opinions during the period from 1941 to 1953. It also recognizes Tehran's women's reaction to political events and answers to the question of whether women were concerned about political issues other than family and economic issues. This research is a descriptive-analytical method based on documents issued by the National Assembly during the thirteenth and seventeenth (1941-1953), as well as the use of library resources. Investigating pleading documents shows that educated and active women at this time demanded the rights of citizens, including the right to liberty, equality and the right to vote, but housewives and illiterate women, in their submissions, followed suit individually,

¹. DOI: 10.22051/hph.2018.18648.1182

². Assistant Professor of History Department of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran (responsible writer) m.sadat@yahoo.com

³. Graduate student of Islamic Revolution history, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Center, Tehran, Iran. fameri650@gmail.com

Biannual Journal of Historical Perspective & Historiography Alzahra
University
Vol.28, No.21, 2018
<http://hph.alzahra.ac.ir/>

including defending individual and family rights, civil and financial
conflicts They were.

Keywords: Petitions, Women, National Assembly, Mohammad reza
Shah, Political open space.

